

راهکارهای جمهوری اسلامی ایران در راستای استفاده از فرصت حج ابراهیمی

مهدی مولائی آرانی^۱

چکیده

در تعالیم اسلامی، عالی‌ترین مظهر ایجاد وحدت میان مسلمانان، فریضه بزرگ حج است. این فریضه، نقطه تقاطع عبادت با سیاست و مرکز پیوند پرستش خدا با دیگر مسائل اجتماعی و اقتصادی است. اگرچه شارع مقدس، اهداف بسیار والایی را برای این فریضه متصور شده است، در حال حاضر این مراسم عظیم، به دلیل تفرقه و جدایی امت اسلام از یکدیگر، فاصله زیادی با اهداف حقیقی خود پیدا کرده است. در این میان، جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشوری با آرمان‌های متعالی، در پی استفاده بهینه از فرصت حج ابراهیمی است. از نکاتی که باید همواره به آن توجه شود، این است که در این مسیر، تنها جمهوری اسلامی ایران تلاش نمی‌کند، بلکه بیشتر کشورهای مسلمان حاضر در حج، به ویژه کشورهای بزرگ و مدعی در تلاش‌اند که از این فرصت عظیم نهایت استفاده را ببرند. از این حیث، راه درست شناسایی راهکارها، از شناخت دقیق رقبا و سایر فعالان این عرصه به دست خواهد آمد.

۱. دانشجوی دوره دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی، دانشگاه باقرالعلوم (ع).

این تحقیق در پی آن است که با شناخت فرقه وهابیت، به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین رقبای جمهوری اسلامی ایران در عرصه حج، راهکارهایی را به منظور استفاده بهینه از فضای حج مطرح کند.

مقدمه

در تعالیم اسلامی، عالی‌ترین مظهر ایجاد وحدت میان مسلمانان، فریضه بزرگ «حج» است. حج، تجلی و تکرار همه صحنه‌های عشق‌آفرین زندگی یک انسان و یک جامعه متکامل در دنیاست، و مناسک حج، مناسک زندگی است. از آنجاکه بایده امت اسلامی ابراهیمی شود تا به خیل امت محمد ﷺ پیوند خورد، حج تنظیم و تمرین شکل این زندگی توحیدی است. حج، آئینه درخشان اسلام و شناسنامه پرافتخار امت بزرگ اسلامی، از آغاز تا کنون بوده است. حضور جهانی مسلمانان در این مجمع معنوی و بین‌المللی، چنان فایده‌بخش و اثرگذار است که هیچ عبادت و برنامه دیگری را نمی‌توان جای‌گزین آن کرد.

فواید و منافع بی‌مانند حج، بسیار فراتر از پیامدهای یک برنامه اجتماعی یا یک عمل ساده عبادی است. این فریضه، نقطه تقاطع عبادت با سیاست و مرکز پیوند پرستش خدا با دیگر مسائل اجتماعی و اقتصادی است. حج، بهترین فرصت است برای اینکه متفکران مسلمان گرد هم جمع شوند و موقف سیاسی و دفاعی خود را به بحث بگذارند و در برابر دشمنان، صف واحدی را تشکیل دهند.

اینها همگی اهداف و دلایل حضور امت اسلام در یک نقطه است؛ اما آنچه اکنون مشاهده می‌شود، چیز دیگری است. در حال حاضر، این مراسم عظیم با اهداف حقیقی خود فاصله زیادی دارد، که یکی از دلایل آن، تفرقه و جدایی امت اسلام است. دشمنان اسلام، ترسی از این گردهمایی عظیم ندارند و حاکمان برخی کشورهای مسلمان هم

دغدغه حج ابراهیمی ندارند! جمهوری اسلامی ایران در راستای تحقق حج ابراهیمی، در تلاش است از این ظرفیت و فرصت عظیم، نهایت استفاده را ببرد و البته در این میان، سایر کشورها نیز - خصوصاً کشورهای بزرگ و مدعی - در تلاش اند. سؤال اصلی مقاله این است که مهم ترین راهکارهای جمهوری اسلامی ایران، برای استفاده بهینه از ظرفیت و فرصت عظیم حج، چیست؟

اعتقاد ما بر این است که شناخت این راهکارها، بدون شناخت دقیق رقبای اصلی، شناختی ناقص خواهد بود؛ از این رو در حد توان مقاله سعی شده است ضمن شناخت یکی از اصلی ترین رقبای فعال (فرقه وهابیت) برخی راهکارها معرفی شود.

سؤال اصلی

- راهکارهای جمهوری اسلامی ایران، در راستای تحقق حج ابراهیمی، چیست؟

سؤالات فرعی

- نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در عرصه حج چیست؟
- فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران در عرصه حج کدام است؟

- نقاط قوت و ضعف جریان وهابیت در عرصه حج چیست؟
- فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی جریان وهابیت در عرصه حج چیست؟

روش تحقیق

تحقیق حاضر به‌لحاظ هدف، از نوع کیفی و کاربردی است. به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از دو منبع داده‌های کتابخانه‌ای و مصاحبه با نخبگان عرصه حج، اعم از مسئولان، مبلغان و پژوهشگران استفاده شده است. برای تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از مکتب طراحی و روش «SWOT» استفاده شده است.

تعریف مفاهیم

۱. مکتب طراحی

مکتب طراحی یکی از مکاتب ده‌گانه استراتژی است که می‌خواهد بین توانایی‌های داخلی و امکانات خارجی، تطابق و تناسب ایجاد کند.^۱ «SWOT» سرواژه عبارات قوت‌ها (Strengths)، ضعف‌ها (Weaknesses)، فرصت‌ها (Opportunities) و تهدیدها (Threats) است.

نقطه قوت: عبارت است از شایستگی ممتازی که سازمان به وسیله آن، می‌تواند نسبت به رقبا برتر باشد.

نقطه ضعف: نوع محدودیت یا کمبود در منابع، مهارت‌ها، امکانات و توانایی‌هایی است که به‌طور محسوس مانع از عملکرد اثربخش بشود.

فرصت: عبارت است از یک موفقیت مطلوب عمده در محیط بیرونی.

تهدید: یک تهدید، موفقیت نامطلوبی در محیط بیرونی است.

۲. دیپلماسی عمومی

دیپلماسی عمومی، فرایندی است که از طریق آن، یک دولت با مردم کشوری دیگر روابطی مستقیم برقرار می‌کند تا منافع ملی را توسعه داده، تأمین نماید و ارزش‌های خود را در آن جامعه اشاعه و گسترش دهد. به بیان دیگر دیپلماسی عمومی، فرایند ارتباط یک کشور با عامه مردم کشورهای دیگر، برای شناساندن ایده‌های خود و شناخت ایده‌های آنها و آرمان‌های ملی، معرفی نهادها، فرهنگ‌ها و هنجارها و تبیین اهداف و سیاست‌های خود اوست.^۲

۱. جنگل استراتژی، هنری مینتزبرگ و بروس آلستردند و سمبل ژوزف، ترجمه محمود احمدپور داریانی، ۱۳۸۸، ص ۲۸.
 ۲. Sharp&Melissen، به نقل از: دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در دوران اصول‌گرایی، سید جلال دهقانی فیروزآبادی و علیرضا فیروزی، فصل‌نامه روابط خارجی، ۱۳۹۱، ص ۷۶.

با وجود تعاریف متعدد و متفاوت از دیپلماسی عمومی، ویژگی‌ها و ابعاد دیپلماسی عمومی را می‌توان در چند گزاره و اصل بنیادی خلاصه کرد^۱:

۱. در دیپلماسی عمومی برخلاف دیپلماسی سنتی، هدف مرجع یا مخاطبان، عامه مردم در جوامع دیگر و به ویژه گروه‌های غیررسمی از جامعه مدنی هستند؛ زیرا از مهم‌ترین ابعاد و وجوه سیاست فرابین‌المللی و جامعه اطلاعاتی بین‌المللی، به عنوان محیط عملیاتی و اجرایی دیپلماسی، ظهور بازیگران غیردولتی با اقتدار و رها از حاکمیت است.

۲. ویژگی دوم دیپلماسی عمومی، شفاف بودن، بازبودن، انعطاف‌پذیر و همکاری جویانه بودن آن است. از این رو کشورها در دیپلماسی عمومی، از مدل سنتی سلسله‌مراتبی، بسته و انحصاری فراتر می‌روند و به صورت شفاف و باز با بازیگران غیردولتی جوامع کشورهای جهان ارتباط برقرار می‌کنند و با آنان به همکاری و گفت‌وگو می‌پردازند؛ ارتباطات مستقیم و شفافی که با هدف تبیین اهداف و ترویج ارزش‌های ملی صورت می‌گیرد.

۳. سومین شاخصه و اصل دیپلماسی عمومی، معطوف به اهداف آن است. هدف اصلی و اولیه دیپلماسی عمومی، اثرگذاری بر افکار و اذهان مخاطبان غیردولتی و شکل‌دهی به افکار عمومی برای هماهنگ‌سازی دیدگاه و ایستار آنان نسبت به اهداف و سیاست‌های یک کشور است. اما اهداف و مقاصد خاص‌تر و مشخص‌تری در چهارچوب این هدف اساسی، تعقیب و پیگیری می‌شود. نخستین هدف، جلب حمایت اخلاقی و سیاسی افکار عمومی سایر کشورها و سپس جذب مردم جوامع، به اهداف و ارزش‌های خود از طریق اثرگذاری بر اذهان و افکار آنان است. دومین هدف در این

۱. دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در دوران اصول‌گرایی، ش ۲، صص ۷۶ و ۷۸.

راستا، تبیین و ترویج ارزش‌ها، هنجارها و آرمان‌های خود در بین ملت‌های دیگر است. هدف سوم، تصویر و ایماسازی مثبت و مطلوب از اهداف، سیاست‌ها، کنش‌ها و نظام سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن و نمایش دادن آن به افکار عمومی دیگران است.

۴. اصل و شاخصه چهارم دیپلماسی عمومی، ابزار، وسایل و شیوه‌های اعمال و اجرای آن در صحنه بین‌المللی است. رابطه تنگاتنگی بین توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات و دیپلماسی عمومی وجود دارد؛ به گونه‌ای که برای اعمال دیپلماسی عمومی، از ابزارهای رسانه‌ای، مطبوعات، رادیو و تلویزیون، سینما، شبکه‌های ماهواره‌ای، اینترنت، کنفرانس‌ها و همایش‌های از راه دور و... استفاده می‌شود. بدین ترتیب، ابزار و وسایل اعمال دیپلماسی عمومی، از عناصر قدرت نرم‌افزاری به شمار می‌آیند.

مهم‌تر از ابزار و سازوکارهای اجرای دیپلماسی عمومی، چگونگی و شیوه اعمال آن است. دیپلماسی عمومی بر سیاست اقناع مبتنی است؛ برخلاف دیپلماسی سنتی که بر سیاست قهرآمیز و اجبار استوار است. در چهارچوب سیاست اقناعی، بیش از مذاکره، بر استدلال تأکید می‌شود؛ از این رو، در این نوع سیاست و دیپلماسی، بیش از آنکه مجاب‌کردن مخاطب مورد توجه باشد، متقاعد و متفاهم‌ساختن وی برای درک حقیقت است که او را به پیروزی از حقیقت اخلاقی ترغیب و تشویق می‌کند.

یافته‌های تحقیق

در این بخش، با توجه به اطلاعات کسب شده از منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه‌های انجام‌شده، نقاط قوت، ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای جمهوری اسلامی ایران و جریان وهابیت، بررسی می‌شود.

۱. جمهوری اسلامی ایران

الف) نقاط قوت

یک- برخورداری از مکتب گران سنگ اهل بیت علیهم السلام

اصلی ترین و ارزشمندترین نقطه قوت جمهوری اسلامی ایران، برخورداری از مذهب تشیع و مکتب گران سنگ اهل بیت علیهم السلام است.

ما مفتخریم که پیرو مذهبی هستیم که رسول خدا مؤسس آن به امر خداوند تعالی بوده و امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب، این بنده رها شده از تمام قیود، مأمور رها کردن بشر از تمام اغلال و بردگی هاست. ما مفتخریم که کتاب نهج البلاغه که بعد از قرآن، بزرگ ترین دستور زندگی مادی و معنوی و بالاترین کتاب رهایی بخش بشر است و دستورات معنوی و حکومتی آن، بالاترین راه نجات است، از امام معصوم ماست. ما مفتخریم که ائمه معصومین، از علی بن ابی طالب گرفته تا منجی بشر، حضرت مهدی صاحب الزمان علیه السلام، که به قدرت خداوند قادر، زنده و ناظر امور است، ائمه ما هستند. ما مفتخریم که ادعیه حیات بخش که او را «قرآن صاعد» می خوانند، از ائمه معصومین ماست. ما به «مناجات شعبانیه» امامان و «دعای عرفات» حسین بن علی علیه السلام و «صحیفه سجادیه» این زبور آل محمد و «صحیفه فاطمیه» که کتاب الهام شده از جانب خداوند تعالی به زهرای مرضیه است، از ماست. ما مفتخریم «باقرالعلوم»، که بالاترین شخصیت تاریخ است، و کسی جز خدای تعالی و رسول صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام مقام او را درک نکرده و نتواند درک کرد، از ماست و ما مفتخریم که مذهب ما «جعفری» است که فقه ما که دریای بی پایان است، یکی از آثار اوست. ما مفتخریم به همه ائمه معصومین علیهم السلام و متعهد به پیروی آنانیم.^۱

۱. وصیت نامه سیاسی الهی امام خمینی رحمته الله علیه.

تشیع در جمهوری اسلامی ایران، نعمت بزرگی است. برخورداری از این نعمت، سبب شده است که مردم جمهوری اسلامی ایران، علاوه بر آنچه سایر مسلمانان دارند (قرآن و سیره پیامبر ﷺ) با تمسک به گفتار و سیره ائمه اطهار علیهم السلام سطح معرفت و بینش خود را به مراتب از سایرین افزایش دهند.

دو - جایگاه عقل و نقل

در معرفت‌شناسی مذهب تشیع، عقل رقیب نقل (وحی) نیست. خرد نیز رسالت پیامبرانه دارد. کتاب و حکمت، عدل همدیگرند. و وحی و عقل دو منبع موازی برای دریافت دین می‌باشند. معرفت دین خدا، گاهی با عقل است و گاهی با نقل، و هر دو از رهاورد وحی حکایت می‌کنند. امام موسی بن جعفر علیه السلام فرموده است:

خدا دو حجت بر مردم گماشته است: حجت برونی و حجت درونی. حجت برونی همان پیامبران و رسولان و رهبران آسمانی‌اند، و حجت درونی همان عقل‌ها هستند.

قرار گرفتن عقل در جایگاه واقعی خود و هم‌سطح دیدن عقل با نقل - و عدم حذف یکی با توهّم برتری یکی بر دیگری - و خضوع هر دو در ساحت وحی، موجب می‌گردد که مرزبندی توهمی میان عقل و دین رخت بر بندد و عقل در درون دین‌شناسی و هندسه معرفت دینی، نگریسته شود و به همراه نقل، دو منبع معرفت‌شناختی دین محسوب گردند.^۱

این معرفت‌شناسی، سبب توانایی جمهوری اسلامی ایران در مباحث علمی و عملی شده است؛ زیرا از دو هدیه الهی (عقل و نقل) بیشترین بهره و استفاده را می‌برد و بهترین مسیر را انتخاب، و اجرا می‌کند.

۱. منزلت عقل در هندسه معرفت دینی، عبدالله جوادی آملی، ص ۱۰۵.

سه - نوع نگاه به تقریب مذاهب و وحدت امت اسلام

در نگاه جمهوری اسلامی ایران، وحدت امت اسلام در برابر دشمنان و مستکبران عالم، امری ضروری و واجب است. اما منظور از تقریب مذاهب و وحدت چیست؟ وحدت اسلامی، به معنای یکی شدن مذاهب نیست. این وحدت نه شدنی است و نه منظور داعیان این وحدت است. وحدت به معنای نادیده گرفتن اختلافات، و شیعه شدن سنی، یا سنی شدن شیعه نیست. مقصود از وحدت اسلامی، همبستگی مسلمانان و اتحاد پیروان مذاهب گوناگون، با وجود اختلافات مذهبی، در برابر دشمنان اسلام و بیگانگان (آمریکا و اسرائیل) است.

معنای صحیح وحدت شیعه و اهل سنت، این است که با توجه به اینکه بین دو مذهب مشترکات بسیاری است، دو گروه باید بر محور این مشترکات به هم نزدیک شوند و برای حفظ و تعالی اسلام با همدیگر همکاری و همیاری داشته باشند؛ نه اینکه یکدیگر را متهم به دشمنی کنند و علیه یکدیگر متحد شوند.

در وحدت باید توجه شود که دشمن حقیقی و واقعی کیست تا همگی علیه او متحد شویم، نه براساس توهمات خودساخته. باید توجه داشت که دشمنان اسلام، دشمنان هر دو مذهب هستند. در برابر این دشمنان و برای جلوگیری از سوءاستفاده آنان از اختلافات، باید بر وجوه اشتراک خود تکیه کنند، تا بتوانند بر دشمنان اسلام که دشمن مشترک شیعه و سنی هستند، از خود دفاع کنند. بدون شک، بیان این شیوه تقریب مذاهب در حج ابراهیمی، همه مسلمانان را با یکدیگر متحد و همراه خواهد کرد؛ اما وهابیت، با تسلط بر جغرافیای حج، مانع از اشاعه این تفکر می شود.

چهار - استکبارستیزی (ضدیت با اسرائیل و آمریکا)

نپذیرفتن ظلم، و تلاش برای محو آن، از محورهای کانونی تفکر شیعه و جمهوری اسلامی ایران است.

هر جایی که حرکت برضد استکبار است، برضد صهیونیسم است، برضد دولت غاصب صهیونیستی در کشور عزیز فلسطین است، این حرکت، حرکت مقبول و مورد حمایت و تأیید ماست. هر جا حرکت علیه آمریکا است، علیه این دیکتاتوری بین‌المللی است، هر جا حرکت علیه دیکتاتوری‌های داخلی است، برای احقاق حق ملت‌هاست، ما با آنها موافقیم.^۱

اعتقاد راسخ مذهب تشیع این است که حج، فریضه‌ای عبادی - سیاسی است. حج کامل، حجاجی است که علاوه بر اعمال عبادی، اعمال سیاسی آن نیز انجام شود. مراسم برائت از مشرکین، مظهر و نشانه وجه سیاسی حج است. بسیاری از دولت‌ها به ویژه عربستان، می‌کوشند که این مراسم را حذف کنند؛ اما مذهب تشیع این حرکت را یک فریضه می‌داند نه یک نمایش!

از طرف دیگر [حج]، مظهر برائت از دشمنان خدا، برائت از مشرکین و ایادی شرک و کفر است.^۲

[با برگزاری مراسم برائت از مشرکین] می‌خواهیم اعلام موضع کنیم. مسلمان‌ها بگویند که موضعشان در مقابل این غزو استکباری و صهیونیستی چیست. جایش کجاست. اگر بخواهند اعلام موضع کنند غیر از مکه؛ غیر از این مجامع عظیم و میقات عظیم امت اسلام! جایش همان‌جاست. این بسیار مهم است.^۳

متأسفانه دولت عربستان و وهابیت، به دلیل سرسپردگی به مستکبران جهان، مانع از برگزاری این مراسم به صورت عمومی می‌شوند؛ وگرنه بر همگان آشکار است که در صورت برگزاری عمومی این مراسم، همانند گذشته، تمام مسلمانان آزادی‌خواه و عدالت‌طلب در این مراسم شرکت خواهند کرد و فریاد استکبارستیزی سر خواهند داد.

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان نظام در روز عید مبعث، ۹۰/۴/۹.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج، ۱۳۷۸/۱۱/۲۶.

۳. همان، ۱۳۸۵/۹/۱.

پنج- پیشرفت در تکنولوژی و علم

نقطه قوت دیگر، پیشرفت علمی است. عزیزان من! این پیشرفت علمی را دست کم نگیرید. این پیشرفت‌ها خیلی مهم است. علم، پایه پیشرفت همه جانبه یک کشور است. این حدیث را من یک وقتی خواندم: «العلم سلطان»؛ «علم، اقتدار است». هرکس این اقتدار را داشته باشد، می‌تواند به همه مقاصد خود دست پیدا کند. این مستکبران جهانی به برکت علمی که به آن دست پیدا کردند، توانستند به همه دنیا زور بگویند. البته ما هرگز زور نخواهیم گفت، اما علم برای ما به عنوان یک پیشرفت حتماً لازم است.^۱

پیشرفت‌های علمی ایران در عرصه‌های مختلف، مانند هسته‌ای، هوافضا، سلول‌های بنیادی، نانو تکنولوژی و... سبب علاقه‌مندی ملت‌های مسلمانان به ایران، به عنوان یک کشور پیشرفته مسلمان شده است. وضع تحریم‌های شدید و سنگین غرب علیه مراکز تحقیقاتی و علمی ایران، خود بهترین گواه بر نارضایتی استکبار جهانی از این پیشرفت و تمایل ملت‌های مسلمان به ایران است.

شش - سازمان‌ها و نهادی علمی - تبلیغی

جامعه المصطفی العالمیه، به‌پشتوانه تجارب ارزشمند و دستاوردهای چندصدساله و بی‌بدیل حوزه‌های علمیه، تا کنون، ۴۱۰۰۰ دانش‌پژوه مرد و زن از ۱۰۳ کشور جهان را پذیرش کرده است که بیش از شانزده هزار نفر از آنان، در مقاطع گوناگون تحصیلی فارغ‌التحصیل شده و پس از بازگشت به کشورهای خود، در مراکز علمی، پژوهشی و فرهنگی مشغول فعالیت‌اند. در حال حاضر، نزدیک به ۲۵۰۰۰ نفر از خواهران و برادران در جامعه المصطفی مشغول به تحصیل هستند که از این تعداد، ده هزار نفر در ایران و پانزده هزار نفر هم در واحدهای المصطفی ع در خارج از کشور به تحصیل اشتغال دارند.

۱. بیانات مقام معظم رهبری در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴.

در کنار آموزش برادران، در حال حاضر بیش از ۲۵۰۰ طلبه خواهر از ملیت های مختلف در ایران، و ۶۵۰۰ نفر در واحدهای المصطفی در خارج از کشور، مشغول به تحصیل اند. این نهاد علمی حوزوی، در بیش از شصت کشور نمایندگی دارد.^۱

ازسوی دیگر سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی نیز با هدف ایجاد و گسترش شناخت، علاقه و باور به اسلام ناب و انقلاب اسلامی ایجاد شده است. مهم ترین وظیفه این سازمان در عرصه حج، موضوع ایرانیان خارج از کشور و حضور آنان در حج است. با توجه به قابلیت های فراوان مانند داشتن رایزن فرهنگی در ۶۷ کشور جهان، توان رصد اخبار و تحولات فرهنگی کشور محل مأموریت، فراهم کردن زمینه های ارتباطی میان دانشگاهیان، علمای دینی و هنرمندان اقصاد نقاط جهان و وجود مرکز بین المللی تبلیغ و مرکز گفت و گوی ادیان، این سازمان می تواند نقش مؤثرتری در اثرگذاری حج داشته باشد.

ب) نقاط ضعف

یک - انحصار مدیریت حج در قلمرو زمانی قبل و حین انجام حج

بعثه مقام معظم رهبری و سازمان حج و زیارت، در مقام متولیان امور حجاج ایرانی، به گونه ای برنامه ریزی کرده اند که تنها حجاج، آمادگی اجرای مراسم حج را بدون دغدغه و با آمادگی کامل داشته باشند. این هدف، هدف خوبی است و در جای خود باید از دست اندرکاران آن تشکر کرد، اما هدف کاملی نیست. حاجی ایرانی، قبل از سفر حج، مدت ها با شرکت در کلاس های آموزشی آمادگی حضور در سرزمین وحی را کسب می کند و در سرزمین مکه نیز با تلاش مسئولان مربوط، اعمال خود را انجام می دهد. با اتمام مراسم حج و اندوختن کوله باری از تقوا و تجربه توسط هریک از

1. www.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=1&siteid=1&siteid=1&siteid=1&pageid=140.

حجاج، مسئولان مربوط آنها را رها می‌کنند و دغدغه خاطر سال بعد و حجاج جدید را دارند. این تفکر باعث شده است که هر سال، فرصت عظیم این نیروی تربیت شده را به جای به کار بستن در راستای منافع جهان اسلام، به حال خود رها کنیم و هیچ‌گونه بهره‌برداری از آنها نکنیم.

دو - ترکیب سنی حجاج ایرانی

تأمل و دقت در آمارهای چند سال اخیر نشان می‌دهد که بیشتر زائران اعزامی از جمهوری اسلامی ایران دارای سن بالا و فاقد تحصیلات کافی می‌باشند؛ به طور متوسط سن بیست الی سی درصد زائران اعزامی، بالای شصت سال و سن پانزده درصد از زائران، زیر چهل سال است. کمتر از پانزده درصد از زائران اعزامی، تحصیلاتی بالاتر از دیپلم دارند. جدول اطلاعات زیر براساس مطالعه گزارشات حج در سال‌های ۸۲، ۸۴، ۸۶، ۸۷ و ۸۸ استخراج شده است.

سال	تعداد کل اعزام	جنسیت		تحصیلات		سطح سنی	
		مرد	زن	سطح	درصد	سطح	درصد
۸۲	۸۵۹۷۳ نفر	٪۵۴	٪۴۶	بی سوادان		٪۲۸	
				باسوادان		٪۵۵	
				نامشخص		٪۱۷	
۸۴	۸۹۷۱۶ نفر	٪۵۱	٪۴۹	بی سوادان		٪۱۹	
				ابتدایی، سیکل و نهضت		٪۲۹	
				دیپلم		٪۱۵	
				فوق دیپلم، لیسانس، فوق لیسانس و دکتری		٪۱۳	
				حوزوی		کمتر	
				بالای ۷۰		٪۲۶	
				زیر ۴۰ سال		٪۱۶	
				۴۰ - ۶۰ سال		٪۵۷	

	سال	از ۱٪					
		۲۳٪	نامشخص				
۸۶		۹۰٪ بالای ۵۰ سال	۸۸ نفر محصل و ۱۸۷ نفر دانشجو حضور داشته‌اند.	۴۶٪	۵۴٪	۱۰۲۰۲۰ نفر	
	زیر ۴۰ سال	۲۴٪	بی سوادان				
	سال	۳۱٪	ابتدایی، سیکل و نهضت				
	۴۰ — ۶۰ سال	۱۶٪	دیپلم				
	بیش از ۶۰ سال	۶۰٪	فوق دیپلم، لیسانس، فوق لیسانس و دکتری	۴۸٪	۵۲٪	۱۰۴۹۴۱ نفر	۸۷
	بیش از ۶۰ سال	کمتر از ۱٪	حوزوی				
	سال	۱۲٪	نامشخص				
	زیر ۴۰ سال						
	۴۰ — ۶۰ سال					۶۵۰۰۰ نفر ^۱	۸۸
	بالاتر از ۶۰ سال						

سه - رفتارهای نامناسب برخی حجاج ایرانی

اگرچه علمای تشیع و مسئولان حج ایران، در تمام فتواها و بیانات خود بر استفاده بهینه از فضای معنوی حج و همکاری و همراهی با سایر مسلمانان تأکید فراوانی

۱. در آیین حج سی ام (۱۳۸۸)، به علت احتمال ابتلا به آنفلوآنزا، از تشریف زائران کمتر از سیزده سال و بزرگ تر از ۶۵ سال جلوگیری شد.

کرده اند، متأسفانه برخی رفتارهای نادرست همچون بازارگردی‌های بیش از اندازه و نداشتن اهتمام جدی به حضور در نمازهای جماعت، سبب شده است که شبهه عدم تعامل شیعیان و ملت جمهوری اسلامی ایران با سایر مسلمانان قوت بگیرد. این امر به حدی اهمیت یافته است که رهبر معظم انقلاب، در دیدار دست‌اندرکاران سفر حج در سالیان اخیر، بارها به این امر اشاره کرده‌اند:

انسان متأسف می‌شود وقتی بشنود هنگامی که جمعیت باشکوه در مسجدالحرام یا مسجدالنبی مشغول اقامه جماعت اند یا به اقامه جماعت می‌شتابند، تعداد معدودی حاجی ایرانی - یا مرد یا زن - سراغ بازارها بروند؛ کیسه‌ها را زیر بغل بگیرند و اجناسی را که در شهر خودشان گاهی ارزان‌تر و بهتر از آنجا می‌توانند پیدا کنند، بگیرند بیایند.^۱

این قدر ما در روایات در ثواب شرکت در نماز جماعت اهل سنت در زمان ائمه علیهم‌السلام داریم که روایت دارد که در مسجدالحرام پشت سر اینها نماز بخوانید، مثل اینکه پشت سر پیغمبر نماز خوانده اید. این معنایش چیست؟ معلوم است که امام صادق نماز آن امام جماعت را با نماز پیامبر مقایسه نمی‌کند. مقایسه با نماز یک پیرو خودش هم نمی‌کند، اما می‌گوید پشت سر او نماز بخوانید. این یعنی چه؟ این نمایش وحدت است.^۲

ج) فرصت‌ها

یک- دسترسی به عموم مسلمین

حج، فرصت بی‌نظیری است که در هیچ‌یک از عبادات وجود ندارد. «امتیاز حج بر سایر واجبات و فرایض اسلامی، جهانی بودن و بین‌المللی بودن آن است».^۳ «در حج

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج، ۱۳۸۸/۸/۴.

۲. همان، ۱۳۸۳/۹/۳۰.

۳. همان، ۱۳۸۸/۸/۴.

هرسالی، انسان حاج با انبوه عظیمی از این بدنه با عظمت امت اسلامی و دنیای اسلام مواجه می‌شود. این را باید مغتنم شمرد. این فرصت است و باید مغتنم شمرد.^۱

دو - اشتراکات فراوان مذهب تشیع با مذاهب اهل سنت

متأسفانه به‌رغم تبلیغات گسترده مبنی بر تفاوت و اختلاف شیعه و سنی، بررسی دقیق این دو مذهب نشان می‌دهد که اشتراکات این دو بسیار بیشتر از نقاط اختلافشان است. اعتقاد به خدای واحد، قرآن، پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله، قبله مشترک، اشتراکات فقهی مراسم حج، احترام به ائمه اطهار علیهم السلام از مهم ترین و اصلی ترین نقاط اشتراک این دو مذهب است. بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد که جریان اهل سنت، غالباً با عقاید و تفکرات وهابیت موافق و همراه نبوده‌اند. تفکرهای ابن تیمیه به قدری خطرناک و انحرافی بود که علمای چهار مذهب، بعد از بحث و چالش با او و ناتوانی ابن تیمیه و توبه نکردنش، از حکومت وقت خواستند که او را مجازات کند.^۲

در حال حاضر، وهابیت برای مقابله با تشیع به دنبال ائتلاف استراتژیک با اهل سنت است، اما بدنه امت اسلام، خصوصاً دو مذهب شافعی و مالکی، به دلیل اشتراکات فراوان با مذهب تشیع، قابلیت‌های فراوانی برای برقراری ارتباط و اتحاد دارند.

در کشورهای اسلامی، چه در آفریقا، آسیا، چه در همه مناطق دنیا، حتی در قلب آن کشوری که بیشترین دشمنی را با ما کرده است - یعنی ایالات متحده آمریکا - مسلمانانی هستند که شیعه نیستند؛ اما دلشان لبریز از محبت جمهوری اسلامی و محبت امام و محبت این ملت بزرگ باعزم و اراده است؛ چون جمهوری، جمهوری اسلامی بود. اینها (دشمنان)

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج، ۱۳۸۸/۸/۴.

۲. جستارهای در نقد و بررسی جریان سلفی‌گری و وهابیت قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۹۰، ص ۲۰.

این را تحریف می‌کنند؛ تبدیل می‌کنند و می‌خواهند به دروغ مارک دشمنی با فرق اسلامی را به سینه جمهوری اسلامی بزنند.^۱

جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با استفاده از این اشتراکات، اتحاد تشیع و تسنن را علیه جریان وهابیت به وجود آورد.

سه - بیداری اسلامی و فروریختن ترس مسلمانان از استکبار جهانی

وقوع بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا و شکستن هیبت استکبار جهانی در چشم مسلمانان، از بزرگترین فرصت‌هایی است که اکنون پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. عمال آمریکا در منطقه، با تلاش‌های مسلمانان کنار می‌روند و نزدیک است که حکومت‌های اسلامی جای‌گزین آنها شود. جمهوری اسلامی ایران و مذهب تشیع، طی سال‌های گذشته تمام تلاش خود را بر این گذاشته بود که بتواند ترس از قدرت پوشالی آمریکا و اسرائیل را از بین ببرد. پیروزی حزب‌الله لبنان در جنگ ۳۳ روزه، پیروزی حماس در جنگ ۲۲ روزه و ۸ روزه و ساقط شدن حاکمان وابسته به آمریکا در کشورهای مصر و تونس و... که متأثر از انقلاب اسلامی ایران بوده است، سبب بازگشت روحیه عزت و قدرت در برابر مستکبران به امت اسلامی شده است. این بازگشت و احیا می‌تواند زمینه‌ساز وحدت مسلمانان و ایجاد امت واحده اسلامی، در راستای تمدن نوین اسلامی باشد.

د) تهدیدها

یک - ترویج شیعه‌هراسی

ترس از ترویج مذهب تشیع، حاکمان مرتجع منطقه و رهبران مستکبر آنها را بر آن داشته است تا با در دستور کار قرار دادن شیعه‌هراسی، مانع از گرایش مسلمانان به این

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج، ۱۳۸۷/۸/۱۵.

مذهب شوند. ممانعت بعثه های برخی کشورها از ارتباط مسلمانان خود با مسلمانان ایران، گواهی بر این مدعاست. از سوی دیگر در حالی که افراط‌گرایی و هابیت برجسته شده و بقای این جریان به مخاطره افتاده است، سیاستگذاران و طرح‌ریزان این فرقه در یک چرخش مصلحتی، رویای اقدامات خود را به گونه‌ای تنظیم کرده‌اند که حداقل اختلاف و تضاد را با دیدگاه‌های عامه داشته باشند. آنان در تلاش‌اند تا با کذب، شایعه و بزرگ‌نمایی، تشیع را دشمنی مشترک، خطرناک و هول‌آفرین برای اهل سنت و هابیت جلوه دهند.

دو - تغییر شیوه ترویج و هابیت

هابیت در گذشته، به دلیل تمسک به شیوه‌های قهرآمیز، آن‌گونه که مورد انتظارشان بود، گسترش نیافت. رهبران این جریان، در حال حاضر می‌کوشند در تبلیغ، به جای خشونت از زبان نرم و انواع ابزارهای تبلیغی استفاده کنند.^۱ از سوی دیگر وجود اعتقادات جهادی سبب شده است که تعدادی از مسلمانان که آگاهی کافی از اهداف و مبانی این جریان ندارند، به گمان به کار بستن روحیه جهادی در برابر دشمنان اسلام، وارد این جریان شوند. در حالی که این نیرو و انگیزه، صرف مقابله با تشیع و کشتار شیعیان می‌شود.

۲. جریان و هابیت

الف) نقاط قوت

یک - استفاده هم‌زمان از ابزارهای متفاوت تبلیغی

علما و مبلغان و هابیت، برای رساندن پیام خود از ابزارهای مختلف و متنوعی استفاده می‌کنند تا بتوانند بر اساس تنوع ذائقه و سلیقه مخاطبان، افراد بیشتری را جذب

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج، ۱۳۸۷/۸/۱۵.

کنند. تکیه بر دعوت چهره‌به‌چهره، به منظور انتقال احساسات و عواطف و برقراری ارتباطی پویا در دیدارهای حضوری، ارائه تلخیص مطالب تبلیغی، ایجاد راه‌های دسترسی آسان مخاطب به محصولات تبلیغی آنان (از طریق ایمیل، سی‌دی و...)، سرمایه‌گذاری در روش مناظره و استفاده از ارهاب و ایجاد ترس به منظور تحمیل عقاید خود (نظارت پلیسی، دستگیری و زندانی کردن و...)، مجموعه‌ای از روش‌های مورد استفاده آنان در حج است.^۱

دو- نشان‌دادن عملگرایی خود و تلفیق آموزه‌های دینی با رفتار عملی

نوع لباس پوشیدن، ظواهر و نحوه رفتار وهابیون، در صدد القای این مطلب است که آنان به صورت کامل، اجراکننده آموزه‌های اسلامی و سنت پیامبر ﷺ، تجسم قولی و عملی اسلام راستین و بدون هرگونه انحراف و زواید هستند. این تبلیغ عملی، به آنان کمک می‌کند در ایجاد ذهنیت مثبت در عوام مردم نسبت به خود موفق شوند. برگزاری منظم نمازهای پنج‌گانه، برگزاری زیبای مراسم حج از لحاظ ظاهری، پخش مداوم تلاوت قرآن و... نمونه‌هایی از این دسته‌اند.

سه - عوام‌گرایی و طرح مباحث عرفی

نگاهی به نامه‌ها و خطابه‌های محمدبن عبدالوهاب نشان می‌دهد که عامل موفقیت وی در مقایسه با ابن تیمیه را نمی‌توان محتوای مطالب مطرح شده از سوی او دانست؛ زیرا وی چیزی بیش از پیشینیان خود و ابن تیمیه بیان نکرده است. اما علت آن که ابن تیمیه در جریان‌سازی اجتماعی نتوانست موفق باشد و برعکس آن، محمد بن عبدالوهاب توفیقات چشمگیری را در همراه‌سازی اقشار مختلف مردم کسب کرد،

۱. ر.ک: رصد آخرین تحولات ادیان و مذاهب، معاونت فرهنگی تبلیغی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، نشریه

عرفی‌گرایی و سخن‌گفتن به زبان عامه مردم و ساده‌گویی محمد بن عبدالوهاب بود. وی بسیار عوامانه و مانند خود مردم صحبت می‌کرد. لذا توانست اقبال عمومی را با خود همراه سازد و اثرگذار باشد.

به نظر می‌رسد کثرت طرح برخی مباحث عرفی در میان قشر عوام جوامع شیعی و سنی، نشان‌دهنده آن باشد که وهابیت پس از مواجهه با ناکامی‌های حاصل از مکاتبات گفتمان‌ها و مناظرات با علمای برجسته شیعه و اهل سنت و نداشتن توفیق در اقناع قشر نخبگان جوامع، نسبت به باورداشت‌ها و عقاید افراطی خود، جامعه مخاطب خود را به سطح عامه مردم تنزل داده است. در این عوام‌گرایی، استدلال و برهان جای خود را به جدل و مغالطه داده است و به جای زبان علمی، از ادبیاتی عامه‌پسند برای القای مفاهیم مورد نظر استفاده می‌شود. این رویکرد توانسته است نظر برخی از لایه‌های دارای سطوح نازل‌تر بینش را نسبت به معارف دینی، از میان اهل سنت و شیعه، جلب کند یا دست‌کم شبهاتی را در ذهن آنها پدید آورد.^۱

ب) نقاط ضعف

یک - اعتقادات نادرست

پیروان فرقه وهابیت، افکار و اعتقادات خاصی دارند که بسیاری از آنها مخالف آموزه‌های قرآنی و تعالیم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است. وهابیان برای اثبات عقیده خود، به این سخن مشرکان تکیه می‌کنند که «ما بت‌ها را فقط برای این می‌پرستیم که ما را به خدا نزدیک کند».^۲ وهابیان چنین نتیجه می‌گیرند که ازدیدگاه مشرکان، پرستش بت‌ها برای خالق و رازق بودن آنها نبود، بلکه فقط برای شفاعت بت‌ها نزد خدا بود. پس هرکس

۱. ر.ک: رصد آخرین تحولات ادیان و مذاهب.

۲. اشاره به آیه «مَا تَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى» سوره زمر: آیه ۳.

غیرخدا را شفیع بدانند، مانند مشرکان عرب است و جان و مال او مباح است. این عصاره کلام وهابیان، در مسئله توحید و شرک است. تصور شیخ الاسلام وهابیان این بود که «اله» فقط به معنای «معبود» است. بنابراین جمله «لا اله الا الله» که شعار پیامبر اسلام ﷺ و مسلمین جهان بوده است، فقط ناظر به «توحید در عبادت» است؛ یعنی هیچ معبودی جز خداوند یگانه نیست و به این ترتیب، نظر به نفی شرک در خلقت، رزاقیت، ربوبیت و غیر اینها ندارد؛ زیرا مشرکان جاهلی، توحید در خالقیت، رزاقیت و ربوبیت را قبول داشتند و تنها مشکل آنها نداشتن توحید در عبادت بود؛ چون غیر خدا را می پرستیدند.^۱

برخی از اعتقادات وهابیون عبارت‌اند از:^۲

- توسل به اولیای الهی شرک محسوب می‌شود؛
- ویران کردن بنایی که روی قبور ساخته شده، واجب است؛
- نمازگزاردن و خواندن دعا نزد قبور اولیا و روشن کردن چراغ در مقابر، عملی مشرکانه است.

دو - ضعف جایگاه عقل

در معرفت‌شناسی وهابیت، عقل جایگاهی ندارد. اساس اندیشه‌های سلفی، نقل است؛ یعنی برای آنها عقل مرجعیت ندارد. این جریان از احمدبن حنبل آغاز می‌شود که می‌گوید من چند بار به عقل عمل کردم و بعد هم پشیمان شدم. احمدبن حنبل در دورانی می‌زیست که با حمایت هارون و مأمون عباسی، فلسفه یونان، ایران و هند به بلاد اسلام انتقال یافت. ائمه تشیع، به‌ویژه امام رضا (علیه السلام)، در برابر این جریان ایستادند و

۱. جستارهایی در نقد و بررسی جریان سلفی‌گری و وهابیت، دفتر تبلیغات اسلامی، صص ۶۷ و ۷۳.

۲. ر.ک: آیین وهابیت، جعفر سبحانی، ۱۳۶۴.

به تبیین اندیشه اسلامی پرداختند. احمدبن حنبل تصور می‌کرد، تفکرات عقل‌گرایانه و فلسفی با حدیث تضاد دارد. بنابراین گفت فقط باید به حدیث، آن‌هم به ظاهر حدیث پردازیم. او اصلاً عقل را در این زمینه دخالت نداد و در نتیجه، گرفتار «تشبیه» و «تجسیم» شد. وهابیت در حال حاضر نیز معتقدند^۱: «هرگونه استدلال عقلی، منطقی، فلسفی و عرفانی حرام است و فقط ظاهر آیات قرآن، اخبار و عمل صحابه برای ما حجت است».

این شیوه معرفت‌شناسی سبب محرومیت وهابیت از موهبت الهی عقل و ناتوانی آنان در شناخت مسیرهای درست شده است.

سه - تفرقه در گروه‌های وهابی

مطالعه دقیق جریان سلفی‌گری نشان می‌دهد که این جریان، بر اثر حوادث و بحران‌های پیش‌آمده، دچار تفرقه شده است و در بسیاری از مسائل با یکدیگر اختلاف نظر دارند. از یک نظر این فرقه به جریانات ملکیه، اخوانیه، قطبیه، تکفیری، نوسلفیان و جریان سکولار تقسیم‌بندی شده‌اند و در یک تقسیم‌بندی کلان دیگر می‌توان جریانات وهابی را براساس شیوه مقابله با شیعه، به سه گروه طبقه‌بندی کرد:

- گروه نخست، افراطیون‌اند که از جمله آنان «شیخ ابن جبرین، شیخ عبدالمحسن العبیکان، شیخ ناصر العمر و شیخ الهذیفی» است. از نظر آنان، مقامات سعودی نباید به شیعیان اجازه دهند اعمال بدعت‌آمیز خود را به جا آورند و باید آنان را به قتل برسانند، تبعید و سرکوب کنند یا وادار به ترک عقیده نمایند.

- علمای سنت‌گرا دومین طیف وهابیون به شمار می‌روند و علمای نسل قدیم، نظیر «شیخ بن باز، شیخ محمد بن عثیمین» و برخی از نوسلفی‌ها نظیر «شیخ صفار الحوالی»

۱. وهابیت در یک نگاه، عبدالله علی‌بخشی، ۱۳۹۰، صص ۲۳ و ۲۴.

به این گروه تعلق دارند. علمای سنتی وهابی از جدلیون پیروی می‌کنند و دیدگاه‌ها و مواضع خصومت‌آمیز آنان نسبت به شیعیان، از دیدگاه‌های جدلی نشئت می‌گیرد. این گروه با قتل و اخراج شیعیان از کشور و مجبور کردن آنان به پذیرش وهابیت موافق نیستند؛ چراکه معتقدند این اقدامات به بی‌نظمی و هرج و مرج می‌انجامد. از نظر آنان باید شیعیان را به ترک عقاید و اعمال بدعت‌آمیز ترغیب کرد.

- طیف سوم وهابیون که روشنفکرانی نظیر «عبدالله حمید، عبدالله صبیح، عبدالعزیز قاسم و عبدالعزیز الخدر» را شامل می‌شود، ایده‌های ترقی‌خواهانه و سازش‌کارانه را ترویج می‌کنند. گرچه حضور این طیف در عرصه دینی و اجتماعی چندان پررنگ نیست، گرایش مذکور، به سرعت در حال گسترش است. برای مثال «الحمید» مفاهیم حقوق بشر را بر مبنای برداشت و تفسیر متفاوتی از اسلام وهابی اشاعه می‌دهد. وی معتقد است اسلام بر پایه عدالت و آزادی استوار شده و این دو رکن اساسی، در گسترش اسلام، نقش عمده‌ای ایفا نموده‌اند.

چهار - خودبرتربینی و معنای انحصاری از تقریب

وهابیون سلفی، به تمام معنا با ادیان و مذاهب اسلامی دیگر مخالف هستند و هرگونه تقریب با آنان را نفی می‌کنند.^۱ مشاهدات هم‌نشان می‌دهد که یکی از کالاهای ارزان و فراوان در عربستان سعودی، اتهام به «شُرک» و مشرک نامیدن بسیاری از علما و بزرگان است.^۲ روشن است که با این‌گونه رویکرد افراطی، زمینه‌ای برای گفت‌وگو و در نهایت وحدت، باقی نمی‌ماند؛ چراکه رابطه‌ای دوسویه برای تعامل و تفاهم صورت نمی‌گیرد. این‌گونه افراد و جریان‌ها دغدغه‌ای جز بقای خویشتن و کیان خویش ندارند.

۱. وهابیون را بهتر بشناسیم، علی‌اصغر رضوانی، ۱۳۸۷، ص ۳۹.

۲. آئین وهابیت، جعفر سبحانی، ص ۱۲.

در نظر آنان، دیگران حقی برای زندگی و راهی به رهایی ندارند. این خودنگری و طرد دیگران، گاه آنقدر اوج می‌گیرد که حتی وجود دشمنان مشترک نیز نمی‌تواند عاملی برای کنار هم بودن و باهم بودن باشد.

پنج - تمسک به خشونت

ارزش‌های متداول و معمول وهابی‌گری، قتل و غارت و هدم و تخریب و... است. رفتار تند و حتی ضرب و شتم و عدم مراعات اخلاق از عادات مستمر این فرقه است. رفتار دولت سعودی با حجاج، بیانگر این واقعیت است. کشتار شیعیان در سال ۱۲۱۶ق، قتل عام مردم طائف در سال ۱۲۱۷ق، تخریب قبور مکه، رفتار خشونت‌آمیز و نفرت‌آور مأموران سعودی در حج خونین و همچنین رفتارهای قهری و زشت آنان با زائران قبر رسول الله ﷺ به‌بهانه بوسیدن ضریح مطهر، زبازد خاص و عام است.^۱

شش - هم‌پیمانی با استکبار

نگاهی به تاریخچه وهابیت نشان می‌دهد در هر دورانی که امت اسلام گرفتار مصیبت و تهاجم خارجی شده است، به‌جای آنکه وهابیت عامل وحدت باشد یا دست کم از اختلاف‌ها بکاهد، به‌واسطه هم‌پیمانی با استکبار، درست در خلاف این جهت حرکت کرده است. ابن‌وهاب در دورانی که عثمانی‌ها با استعمارگران انگلیسی و روسی درگیر بودند، قد علم کرد و با انگلیس‌ها همکاری نمود.^۲ اکنون نیز آنها که

۱. وهابیت سیاسی، سیدجواد ورعی و جواد منصوری، ۱۳۹۰، ص ۵۷۱؛ وهابیون را بهتر بشناسیم، صص ۲۹ - ۳۳.
 ۲. زمانی که ابن سعود با کمک اخوان به توسعه کشورش فکر می‌کرد، جنگ جهانی اول آغاز شد. با آغاز جنگ جهانی اول، انگلیس که آرزوهایی در سر داشت، دو خاندان ابن سعود و شریف حسین را علیه عثمانی‌ها ترغیب و تحریک کرد و برای هریک از این دو خاندان نماینده‌ای فرستاد: توماس ادوارد لارنس را به اردوگاه شریف حسین، و ویلیام شکسپیر را به اردوگاه سعودی‌ها، بعد از کشته‌شدن شکسپیر، هاری سنت جان بریجر فیلیپی که خود را مسلمان و به نام عبدالله معرفی می‌کرد به اردوگاه سعودی‌ها رفت. از سوی لارنس به شریف حسین قول حکومت عربستان بزرگ را داد، با این شرط که بایستی با شکست عثمانی‌ها همراه باشد. نظری بر وهابیت، زهرا مسجدجامعی، ۱۳۸۰.

مدعی وهابی‌گری و پرده‌داری خانه خدا هستند، با آمریکا و اسرائیل همکاری می‌کنند. بررسی مراسم حج سال ۱۳۸۷ ه. ش نشان می‌دهد که به رغم هم‌زمانی این مراسم با حمله اسرائیل علیه مردم غزه (جنگ ۲۲ روزه)، نه تنها هیچ تحرک و برنامه‌ای از سوی حاکمان عربستان و وهابیت، برای اتحاد مسلمانان علیه دشمن خونین آنان اجرا نشد که حتی علمای وهابی فتوای جایز بودن صلح با اسرائیل را نیز صادر کردند.^۱

ج) فرصت‌ها

یک - در اختیار داشتن مدیریت حج

واقع شدن خانه خدا و قبر مطهر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در سرزمین عربستان و مدعی پرده‌برداری و حاجب کعبه‌بودن و خادم‌الحریمین شدن سبب شده است که برخی مسلمانان، برای زمامداران سعودی و فرقه وهابیت، تقدس قائل شوند و آنان را پاسدار حرمت حریم ارزش‌های متعالی الهی بدانند و در مواردی از آنان کمک بطلبند و آنها را یار و غمخوار خود بدانند.

فرقه وهابیت، با شناخت جایگاه استراتژیک و بسیار حیاتی حج و حرم امن الهی، با دردست گرفتن تمام گلوگاه‌های تبلیغی و اجازه ندادن تبلیغ به دیگر فرق و مذاهب، تمام تلاش خود را برای تبلیغ و ترویج وهابیت به کار می‌گیرد. مؤسسات بسیاری هم، چون «مجلس الشوی لدعوه و الارشاد»، «مجلس الاعلی و الشئون الاسلامیه»، «رئاسه شئون الحرم المکی و الحرم المدنی»، «الجماعه الخیریه لتحفیظ القرآن الکریم» و... در خدمت تبلیغ وهابیت، به ویژه در موسوم حج می‌باشند. آنان به‌خوبی از این فرصت

۱. «بن باز» در پاسخ به پرسش المسلمون درباره مخالفان فلسطینی، سازش عرفات و رژیم صهیونیستی می‌نویسد: «به همه فلسطینی‌ها نصیحت می‌کنیم که بر سر صلح با اسرائیل باهم همکاری کنند و برای جلوگیری از خون‌ریزی و تضعیف دشمنان که به تفرقه و اختلاف دعوت می‌کنند، باهم تعاون و همکاری داشته باشند».

استفاده می‌کنند و در قالب‌هایی غیرحساسیت‌زا و به‌ظاهر عادی، مطامع و اهداف خود را پی می‌گیرند. برای مثال «مکتب الوکلاء» که متصدی راهنمایی مدیران کاروان‌هاست، خود به‌مثابه مرکزی برای توزیع اقلام تبلیغی و هابیت عمل می‌کند. در اتوبوس‌های مربوط به حمل و نقل زوار نیز با پخش تلاوت‌هایی از قرآن کریم، به‌طور غیر مستقیم، همراهی و هابیت با قرآن به مخاطب القا می‌شود.

دو - حمایت سیاسی و اقتصادی آل سعود

خاندان آل سعود، که بیش از چهار هزار نفرند، بیشتر مشاغل و پست‌های کلیدی را در سراسر کشور پهناور عربستان در دست دارند. خاندان محمدبن عبدالوهاب که به «آل‌الشیخ» معروف شده‌اند، پست‌های مهم فتوا، ارشاد، تبلیغات، آموزش مذهب و هابیت و مانند آن را در دست دارند. براساس پیمان‌نامه رسمی محمدبن عبدالوهاب و محمدبن سعود (پایه‌گذار حکومت سعودی) تقسیم کاری میان این دو طایفه در حکومت صورت گرفته است که تا کنون نیز ادامه دارد. براساس این پیمان‌نامه، سمت سازمان دهی و رهبری نیروها و نصب والی و حاکم به عهده محمد بن سعود و سِمَت فتوا دادن، قضاوت و نصب قاضی و اجرای حدود، تعزیرات و جمع و نظارت بر توزیع بیت‌المال بر عهده محمدبن عبدالوهاب گذاشته شد. گفتنی است که این همکاری، تنها در تقسیم وظایف نیست، بلکه حمایت‌های اقتصادی بی‌حد و حصر حکومت عربستان از هابیت، از مهم‌ترین عوامل ماندگاری این فرقه تا کنون بوده است.

د) تهدیدها

یک - رشد عقلانیت در جهان اسلام

هابیت جریانی ضد عقل است. همان‌طور که پیش از این گفته شد، در اعتقادات این جریان هرگونه استدلال عقلی، منطقی، فلسفی و عرفانی حرام است. براین اساس رشد

جریان‌های عقل‌گرا در دنیای اسلام، مهم‌ترین خطر پیش روی آنهاست. تفکر و تعقل در جریان وهابیت، نشان می‌دهد که ظهور و رشد این جریان نیز در مناطقی بوده است که عقلانیت به اندازه کافی بسط و توسعه نیافته بوده است. به هر میزان که عقل‌گرایی و تفکر در دنیای اسلام بسط و گسترش یابد، پایه‌های وهابیت سست‌تر خواهد شد.

دو - تزلزل حاکمیت سعودی

بزرگترین و اصلی‌ترین حامی وهابیت، حاکمیت عربستان سعودی است. بدون شک، هرگونه تزلزل در این حاکمیت، به معنای کناررفتن وهابیت از عرصه حاکمیت بر حج ابراهیمی است. بیداری ملت‌های اسلامی و دومینوی سقوط حاکمان وابسته به نظام سلطه، رشد طبقه متوسط شهرنشین، افزایش شمار افراد تحصیل‌کرده و سیر سعودی استفاده از وسایل ارتباطی جدید همچون اینترنت، افزایش شکاف میان فقیر و غنی، برخورد‌های سخت و خشن با منتقدان و افزایش زندانیان سیاسی، فساد خاندان آل سعود، نگاه بسیار بدبینانه به زن و فتاوی عجیب و غریب درباره آنان^۱، محرومیت زنان از حقوق اجتماعی، نزاع شاهزادگان سنت‌گرا و غرب‌گرا و چالش قدرت در عربستان، از جمله شواهدی است که تداوم قدرت آل سعود را با تردید مواجه می‌کند.

نتیجه‌گیری

مروری گذرا بر نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران و جریان وهابیت نشان می‌دهد که این جریان با سوءاستفاده از موقعیت خود در تسلط بر اماکن مذهبی

۱. یکی از مفتی‌های وهابی فتوا داده است که زنان حق دست‌زدن به موز و خیار را ندارند؛ چرا که باعث تحریک آنان می‌شود. این مفتی در ادامه این فتوا آورده است: در صورتی که زنان تمایل به خوردن این دو نوع میوه را دارند، باید از شخص دیگری، برای مثال یک مرد مانند همسر یا پدر خود کمک بگیرند و از آنان بخواهند این میوه‌ها را ببرند و در اختیار آنان قرار دهند. (<http://www.shia-news.com>).

مسلمانان، از تبلیغ سایر مذاهب، به ویژه تشیع و جمهوری اسلامی ایران به شدت جلوگیری می‌کنند. اما این امر سبب نشده است که مسئولان ایرانی، فرصت بی‌نظیر حج را رها کنند و در طول سالیان گذشته، سعی کرده‌اند به انحای مختلف، در راستای تحقق حج ابراهیمی و اتحاد مسلمانان گام بردارند.

هدف ما در این مقاله، بیان راهکارهایی برای جمهوری اسلامی ایران در راستای تحقق حج ابراهیمی و استفاده بهینه از این ظرفیت و فرصت عظیم بود؛ اما از آنجا که معتقد بودیم ارائه این راهکارها بدون شناخت رقبا کاری ناقص است، سعی شد با الهام از مکتب طراحی، نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران و جریان وهابیت بیان، و در انتها راهکارهای پیشنهادی مطرح شود. جدول زیر به صورت خلاصه، یافته‌های تحقیق را نشان می‌دهد. گفتنی است که نقاط قوت هر گروه برای دیگری یک تهدید است و نقاط ضعف هر یک برای رقیب، یک

فرصت محسوب می‌شود:

جریان وهابیت	جمهوری اسلامی ایران	
استفاده هم‌زمان از ابزارهای متفاوت تبلیغی	برخورداری از مکتب گران سنگ اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>	نقاط قوت
نشان‌دادن عمل‌گرایی خود و تلفیق آموزه‌های دینی با رفتار عملی	نوع نگاه به تقریب مذاهب و وحدت امت اسلام	
	استکبارستیزی (ضدیت با اسرائیل و آمریکا)	
عوام‌گرایی و طرح مباحث عرفی	پیشرفت در تکنولوژی و علم	
	وجود جامعه المصطفی العالمیه و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی	

اعتقادات نادرست	انحصار مدیریت حج در قلمرو زمانی	نقاط ضعف
ضعف جایگاه عقل	قبل و حین انجام حج	
تفرقه در گروه‌های وهابی		
خودبرتربینی و معنای انحصاری از تقریب	ترکیب سنی حجاج ایرانی	
تمسک به خشونت		
هم پیمانی با استکبار	رفتارهای نامناسب برخی حجاج ایرانی	
در اختیار داشتن مدیریت حج	دسترسی به عموم مسلمین	فرصت‌ها
حمایت سیاسی و اقتصادی آل سعود	اشتراکات فراوان مذهب تشیع با مذاهب اهل سنت	
	بیداری اسلامی و فروریختن ترس مسلمانان از استکبار جهانی	
رشد عقلانیت در جهان اسلام	ترویج شیعه‌هراسی	تهدیدها
تزلزل حاکمیت سعودی	تغییر شیوه ترویج وهابیت	

توجه به جدول فوق، نشان‌دهنده آینده و چشم‌انداز مثبتی برای جمهوری اسلامی ایران و مذهب تشیع است؛ چراکه نقاط قوت جمهوری اسلامی ایران، درونی است و به اصول و مبانی مکتبی آن برمی‌گردد؛ مانند داشتن مبانی متقن و برخوردارگی از مکتب گران سنگ اهل بیت علیهم‌السلام، بهره‌برداری از عقل و نقل به‌عنوان دو منبع معرفتی، نوع نگاه به تقریب مذاهب و... ولی نقاط قوت وهابیت، ناظر به عوامل بیرونی است. ازسوی دیگر نقاط ضعف جمهوری اسلامی ایران، به امور موقت و گذرا برمی‌گردد که اصلاح شدنی است. ولی نقاط ضعف جریان وهابیت، به اصول و مبانی مکتبی آن برمی‌گردد که قابل اصلاح نیست. این امر نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر مذهب خود می‌تواند مسلمانان را در راستای تحقق حج ابراهیمی، به یکدیگر

نزدیک کند. اما در این مسیر دو مشکل اساسی وجود دارد: اولین مشکل که جزء فرصت های وهابیت نیز می باشد، در اختیار داشتن مدیریت حج توسط جریان وهابیت و حساسیت فوق العاده آنها و حکومت عربستان نسبت به تبلیغ تشیع و ارتباطات رسمی جمهوری اسلامی ایران و اعمال محدودیت های فراوان در این زمینه می باشد و مشکل دوم، وجود برخی نقاط ضعف مانند ترکیب سنی حجاج ایرانی و رفتارهای نامناسب برخی حجاج ایرانی در جمهوری اسلامی ایران است.

از این رو باید گفت که جمهوری اسلامی ایران، باید به دنبال راهکاری باشد که بتواند به صورت غیررسمی و با تکیه بر نقاط قوت خود و رفع نقاط ضعف، از فرصت های بی نظیر حج همچون دسترسی به عموم مسلمانان استفاده کند. یکی از بهترین ابزارها که می تواند این امر را محقق کند، دیپلماسی عمومی است. این راهکار، متناسب با نقاط قوت و فرصت های جمهوری اسلامی ایران و فضای ایجاد شده توسط وهابیون در عرصه حج است.

دیپلماسی عمومی چهار ویژگی دارد:

۱. جامعه هدف، عامه مردم در جوامع دیگر هستند. حج نیز محلی است که حجاج ایرانی می توانند بدون واسطه با عموم مسلمانان ارتباط داشته باشند و همان طور که گفته شد، این جزء فرصت های حج است.

۲. شفاف، باز، انعطاف پذیر و همکاری جویانه بودن آن. حج نیز در واقع، فرصتی است که مسلمانان به صورت رودررو، و بدون ابهام با یکدیگر ارتباط برقرار کنند.

۳. اثرگذاری بر افکار و اذهان مخاطبان غیردولتی و شکل دهی به افکار عمومی، برای هماهنگ سازی دیدگاه و ایستار آنان به عنوان هدف اصلی این نوع دیپلماسی. حج نیز فرصتی است که حجاج ایرانی، ضمن بیان منطق محکم و متقن خود در اتحاد علیه

دشمن مشترک، با رفتارهای صحیح و برادرانه خود، سبب جذب ملت های مسلمان، به گفتمان جمهوری اسلامی، در راستای احیای تمدن نوین اسلامی شوند.^۱

۴. رابطه تنگاتنگ بین توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات و دیپلماسی عمومی، به گونه ای که برای اعمال دیپلماسی عمومی از ابزارهای رسانه ای، مطبوعات، رادیو و تلویزیون، سینما، شبکه های ماهواره ای، اینترنت، کنفرانس ها و همایش های از راه دور و... استفاده می شود.^۲

در این نوع دیپلماسی سعی می شود که حجاج جمهوری اسلامی ایران، به صورت همگانی و البته با شیوه های خاص و در فرصت برگزاری حج و بعد از آن، با استفاده از ابزارهای ارتباطی با حجاج سایر کشورها (به صورت هدفمند) ارتباط برقرار کنند. این ارتباط، منحصر به گروه و قشر خاصی نیست و در سطوح مختلف حجاج، متناسب با توانمندی آنها، ایجاد می شود.

این تبیین فقط مخصوص یک عده از خواص مثلاً دانشجویها که در کشورهای اسلامی و در دانشگاه ها به خاطر ارتباطات گوناگون عمومی بین المللی به این چیزها دست پیدا می کنند، نباشد؛ بلکه آحاد مردم بدانند؛ بفهمند. اینها فرصت های تبیین برای نظام جمهوری اسلامی است.^۳

دیپلماسی عمومی حج، از ظرفیت های عمومی حج است که در دسترس همگان است. در این دیپلماسی، از ظرفیت عظیم حجاج ایرانی در راستای اتحاد ملت های

۱. گفتنی است که منظور ما از تمدن نوین اسلامی، شیعه کردن سایر مسلمانان نیست، بلکه حرکت در جهت اتحاد مسلمانان و احیای قدرت امت اسلامی واحده در تمام عرصه ها خصوصاً در عرصه علم و فناوری می باشد تا بار دیگر این تمدن به جایگاه اصلی خود در جهان بازگردد.

۲. جمهوری اسلامی ایران باید برای استفاده بهینه از دیپلماسی عمومی در بحث ارتباطات رسانه ای با جهان اسلام گام های جدی بردارد. با توجه به اهمیت این موضوع، نیازمند است که در مقاله ای جداگانه به این بعد پرداخته شود.

۳. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج، ۱۳۸۷/۸/۱۵.

مسلمان استفاده می‌شود و این امر، تنها بر عهده یک عده خاص در بعثه مقام معظم رهبری و سازمان حج و زیارت نیست. همه حجاج خود را مسئول می‌دانند و همگی احساس می‌کنند که نقش مهمی در این فرایند بر عهده دارند. به نظر می‌رسد با توجه به تسلط و هابیت بر تمام گلوگاه‌های تبلیغی حج، این عرصه فقط بخشی است که حاکمیت عربستان سعودی نمی‌تواند به صورت کامل در اختیار قرار بگیرد.

به همان میزان که دیپلماسی عمومی، یک فرصت بی‌نظیر در راستای استفاده حداکثری از ظرفیت حج است، به همان میزان می‌تواند خطری برای تشیع و اتحاد مسلمانان باشد! در صورتی که این دیپلماسی به درستی انجام نشود یا زمینه‌ها و ظرفیت‌های لازم برای تحقق آن به وجود نیاید، پیامدهای منفی این دیپلماسی به مراتب بیشتر از منافع آن خواهد بود. در این راستا و به منظور کاهش پیامدهای منفی این دیپلماسی باید یک سری برنامه‌ها به عنوان الزامات تحقق مناسب این نوع دیپلماسی انجام شود. در ادامه و با توجه به نقاط قوت و ضعف و تهدیدها و فرصت‌های مطرح شده در مقاله، به برخی الزامات اشاره می‌شود:

۱. آموزش حجاج

از نقاط قوت جمهوری اسلامی ایران، در اختیار داشتن زائران حج تمتع از مدت‌ها قبل از اعزام است. این فرصت عظیمی است که سازمان حج و بعثه مقام معظم رهبری می‌تواند آموزش‌های تدریجی خود را به شیوه‌های مختلف در اختیار این افراد قرار دهند. این آموزش‌ها باید در راستای سه مأموریت فردی، ملی و جهان اسلام و بین‌المللی طبقه‌بندی شود.^۱ در سطح مأموریت فردی، آموزش‌ها باید با هدف

۱. در مقاله‌ای دیگر با عنوان «سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عرصه حج براساس فرمایشات مقام معظم

رهبری» این سه سطح، به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

بهره‌برداری فردی از فضای معنوی حج، به منظور خودسازی و تزکیه و تهذیب نفس باشد. «هر انسان با استعدادی که از این چند روز ایام حج حقیقتاً درست بتواند استفاده کند، از جنبه فردی آن، همین یک سفر برای اصلاح او تا آخر عمر کافی است»^۱.
در سطح مأموریت ملی، آموزش‌ها باید به گونه‌ای باشد که هر فرد با توجه به توانایی خود بتواند دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران - به ویژه در عرصه علم و فناوری - را برای سایرین توضیح دهد. گفتنی است که تربیت رفتاری در این سطح بسیار مؤثرتر از گفتار است. سعی در کاهش و حذف رفتارهای نادرست، همچون کثرت بازارگردی و... می‌تواند تصویر ملی ایرانیان و تشیع را نزد مسلمانان جهان بهبود بخشد.

حاجی ایرانی با رفتار خود می‌تواند کشور خود را، تاریخ خود را، انقلاب خود را، نظام جمهوری اسلامی خود را در چشم مردم دنیا - که آنجا همه از جاهای مختلف جمع‌اند - شیرین و عزیز کند... من با سوغاتی خریدن مخالف نیستم، اما با این بازارگردی‌ها چرا؛ خیلی بد است. یک عده‌ای عطش بازارگردی دارند؛ اینها ملت شما را، مردم شما را سبک می‌کند»^۲.

در سطح مأموریت جهان اسلام و بین‌الملل باید در ابتدا همه حجاج شناخت نسبی از اوضاع جهان اسلام، دشمنان مسلمانان و برخی فرقه‌ها، به ویژه وهابیت کسب کنند. در درجه دوم بکوشند متناسب با توانایی‌های کسب شده با ابزارهای گوناگون و با تأکید بر منطق و رفتار صحیح و پرهیز از تحریک عواطف مذهبی فرقه‌های مختلف اسلامی و بحث و جدل در مسائل مورد اختلاف، در مورد مسائل جهان اسلام، به ویژه مسئله فلسطین، روشنگری نمایند.

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج، ۱۳۷۶/۱۲/۱۳.

۲. همان، ۱۳۹۰/۷/۱۱.

چرا بر سر یک موضوع عام‌الابتلا مثل مسئله فلسطین، دولت‌های اسلامی حاضر نیستند یک طریق واحد و یک نقطه واحدی را مورد اتفاق قرار بدهند و بر آن تصمیم بگیرند؟ مسئله فلسطین مگر کم مسئله‌ای است؟ در یک چنین مسئله واضحی، این همه دارد به مسلمان‌ها ظلم می‌شود، اما دنیای اسلام یک موضع واحدی ندارد؛ چرا؟ این اختلاف از کجا آمده است؟ اینهاست مسائل حج.^۱

۲. تغییر ترکیب سنی حجاج ایرانی

از نقاط ضعف جمهوری اسلامی ایران در عرصه حج، سن بالا و سطح سواد پایین حجاج است. در حال حاضر، به طور متوسط بیست الی سی درصد زائران در سن بالای شصت سال هستند و فقط حدود پانزده درصد زیر چهل سال‌اند. این در حالی است که کمتر از پانزده حجاج تحصیلات فراتر از دیپلم دارند. این میزان سطح سواد و شرایط سنی نمی‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای دیپلماسی عمومی باشد؛ در صورتی که تلاش در راستای تحقق حج ابراهیمی و شکل‌گیری امت واحد اسلامی، امری واجب است و فراهم کردن مقدمات آن نیز می‌تواند امری واجب محسوب شود.^۲ در صورتی که این امر مورد تأیید باشد، لازم است که ترکیب سنی حجاج، به‌منظور تحقق مصالح عالیه جهان اسلام تغییر کند.^۳

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران حج، ۱۳۸۹/۷/۱۷.

۲. البته این صرفاً یک پیشنهاد است و صحبت کردن و اظهارنظر قطعی در این زمینه بر عهده مراجع تقلید و متخصصان این حوزه است.

۳. در حال حاضر بالغ بر ۱۸۳۰۰۰۰ نفر از هم‌وطنان در نوبت تشریف به حج تمتع هستند که از سال ۸۳ تا کنون برای این فریضه الهی در شعب بانک ملی سراسر کشور سپرده‌گذاری کرده‌اند. چنانچه به‌صورت میانگین، سالانه یکصد هزار سهمیه حج در اختیار جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد، تشریف این عده ۱۸ سال طول می‌کشد. با عنایت به اینکه معدل سنی افراد متقاضی، بالای ۵۵ سال است، سازمان حج و زیارت با مجوز شورای عالی حج، چند سالی است که برای تشریف زودتر از موعد عده‌ای از کهن‌سالان به حج برنامه‌ریزی کرده است. با استفاده از این مجوز، تا پایان سال ۸۸، حداکثر سن سپرده‌گذاران تا پایان سال ۸۴، به هشتاد سال و سپرده‌گذاران سال‌های ۸۵ و ۸۶، به ۸۵ سال کاهش یافته است. (www.hadj.kr.ir/index.php/fa/1388-10-28-09-39-41).

۳. رصد و شناسایی افراد مؤثر در جهان اسلام با استفاده از ظرفیت سازمان فرهنگ و

ارتباطات اسلامی و جامعه المصطفی العالمیه

جامعه المصطفی العالمیه و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی با داشتن بیش از شصت نمایندگی در اقصا نقاط جهان، به ویژه در کشورهای جهان اسلام، از نقاط قوت جمهوری اسلامی ایران است. بهتر است که قبل از برگزاری حج، افراد مؤثر در کشورهای مختلف، توسط رایزن‌های فرهنگی ایران و نمایندگی‌های جامعه المصطفی شناسایی شوند و ارتباطات اولیه قبل از سفر حج برقرار گردد و در حین سفر حج و بعد از آن نیز ادامه یابد. در این صورت، حجاج ایرانی نیز می‌توانند به صورتی آگاهانه‌تر و برنامه‌ریزی شده‌تر وارد عرصه حج شوند و در راستای اتحاد جهان اسلام، گام‌های مؤثرتری بردارند.

منابع

۱. آیین وهابیت، جعفر سبحانی، قم، مؤسسه دارالقرآن الکریم، ۱۳۶۴.
۲. با کاروان صفا (گزارش حج ۸۲)، رسول جعفریان، تهران، مشعر، ۱۳۸۳.
۳. بولتن خبری «بررسی تحولات سیاسی - اجتماعی عربستان سعودی»، محمد ذوالفقاری و محسن محمدی، پژوهشکده حج و زیارت، ۱۳۹۲.
۴. جستارهایی در نقد و بررسی جریان سلفی گری و وهابیت، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم قم، تا ظهور، ۱۳۹۰.
۵. جنگل استراتژی، ترجمه: محمود احمدپور داریانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات جاجرمی، ۱۳۸۸.
۶. حج ۲۶ (گزارشی از حج‌گزاری سال ۱۴۲۶ ق)، محمدحسین رجیبی (دوانی)، تهران، مشعر.
۱. حج ۲۸ (گزارشی از حج‌گزاری سال ۱۴۲۸ ق)، رضا بابایی و علی اکبر جوانفکر، تهران، مشعر.
۲. حج ۲۹ (گزارشی از حج‌گزاری سال ۱۴۲۹ ق)، تهران، مشعر، ۱۳۸۸.
۳. حج ۳۰ (گزارشی از حج‌گزاری سال ۱۴۳۰ ق)، تهران، مشعر.
۴. دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در دوران اصول‌گرایی، سیدجلال دهقانی فیروزآبادی و علیرضا فیروزی، فصلنامه روابط خارجی، سال چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۱.
۵. رصد آخرین تحولات ادیان و مذاهب، معاونت فرهنگی تبلیغی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، نشریه مرزبان‌نامه، شماره ۲.
۶. سلفی‌گری و وهابیت، تبارشناسی، سیدمهدی علی‌زاده موسوی، جلد یکم، قم، مرکز آموزش‌های کاربردی دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۱.
۷. سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عرصه حج براساس فرمایشات مقام معظم رهبری،

- مهدی مولائی آرانی، پژوهشکده حج و زیارت، ۱۳۹۲.
۸. نظری بر تاریخ وهابیت، زهرا مسجدجامعی، تهران، صریردانش، ۱۳۸۰.
۹. وهابیت در يك نگاه، عبدالله علی بخشی، تهران، مشعر، ۱۳۹۰.
۱۰. وهابیت سیاسی، سید جواد ورعی و جواد منصوری، تهران، مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۹۰.
۱۱. وهابیون را بهتر بشناسیم، علی اصغر رضوانی، قم، دلیل ما، ۱۳۸۷.
12. www.apmkadeh.com
13. www.basirat.ir
14. www.hadj.kr.ir/index.php/fa/1388_10_28_09_39_41
15. www.hajj.ir
16. www.hawzah.net
17. www.icro.ir/index.aspx?siteid=261&pageid=32272
18. www.iqna.ir/fa/news_detail.php?ProdID=293035
19. www.islamquest.net/fa/archive/question/fa4917
20. www.khamenei.ir
21. www.Miu.Ac.ir/index.aspx?siteid=1&siteid=1&siteid=1&siteid=1&pageid=14
22. www.old.hajj.ir/hadjwebui/library/wfViewBookPage.aspx?bookId=1968
23. www.shia_leaders.com
24. www.shia_news.com
25. www.tebyan.net
26. www.vahhabiyat.com

